

jezika priporočevale. Pod vodstvom slovenske dubovščine se je v dobi konkordata (pogodba s papežem) v letih 1855.—1868. storilo z narodnega stališča precèj za slovensko šolstvo. V tem se je zlasti odlikoval škof Anton Martin Slomšek, čegar delovanje bode mo na koncu te knjižice opisali. Za slovensko šolstvo imata veliko zaslug med drugimi: dr. France Močnik, kot pisatelj najboljših računskih knjig in Rudmaš, bivši šolski nadzornik na Koroškem, ki je sodeloval pri prvem slovenskem šolskem listu „Šolskem Prijatelju“ (urednik Andrej Einspieler v Celovci).

Do l. 1868. so veljale stare šolske postave, tako zvane „Politische Schulverfassung“. V letih 1869., 1870., 1873. so prišle nove državne in deželne postave. Na podlogi teh začelo se je novo šolsko življenje, na eni strani na korist narodnemu in duševnemu razvijanju Slovencev, po drugi strani so pa hoteli nekateri tudi na podlogi novih postav v več kot potrebni meri nemščino razširjevati. Temu so se upirali pedagogijski časopisi „Učiteljski Tovariš“ (izhaja pod uredništvom A. Praprotnika od l. 1861. neprenehoma), „Slovenski Učitelj“ (od l. 1873.—1878.), in „Popotnik“ (od l. 1880. naprej), narodno učiteljska društva ter razni šolski spisi.

Knjiga Slovenska

XIX. veku.

Anton Umek r. 16. jan. 1827 v Stopičah, sveč. 1851, kaplanoval v Kostanjevici, na Vačem, župnikoval v Šent-Lampertu in v Gradu (Veldes), kjer je u. 3. avg. 1882. Čvrst Slovenec je pisal že v bogoslovju na pr. v Cerkv. časopis ali Danico l. 1849: Dobro delo namesto maševanja. Moč vesti. Viri pozabljivosti (Milostin in Zoran. prim. Cvetnik slov. slovesnosti Janežič. str. 122). Oče pri svoji bolni hčeri. Vera edina tolažba v terpljenji, poslovenil Umek, ki pravi na koncu:

„Pomisli še malo te skoz mnoge izgleda poterjene skušnje: a) De se še nobeden pri smerti ni kesal, de je pravi veri zvest ostal; ali mnogi so z grenkimi solzami objokvali, de so se nespametni v svoji razujzdani mladosti z dušo in telesam neveri vdali. b) De od prave vere, in od vere sploh človek takrat nar pred odstopi, kader dneva veselja uživa, kader mu sreča cvete, zdravje in imenje služi — takrat tedej, kader méni, de ne bo nobene tolažbe in pomoči potreboval; ali to (de bi od vere odstopil) se še ni pri nobenem bolniku ali umirajočim zgodilo, ker takrat ni tolažbe, ni pomoči razun v edini pravi veri. c) De nekteri v cvetni mladosti od vere odstopijo, ker je laglje v neveri živeti; ali v sivi starosti se mnogi v naročje prave cerkve nazaj verne, ker pri njej je srečniši, boljši in mirniši umreti. Kdor ima ušesa, de sliši, naj posluša (str. 221)! — L. 1851: Mesto norosti (Po nemškim). Kaj je pglavitni uzrok mlačnosti v veri, in kako je pomagati (Po češkim)? — V Novicah l. 1858 na pr.: Kako je nekdo živino ozdravljaj. Zoper kačji pik. Narodne povestice itd. (Gl. Jezičnik XVII pa XXIV str. 90 Ledinski).

Božidar Raič (Mathias Reich) r. 9. febr. 1827 pri sv. Tomažu blizo Velike Nedelje, šolal se v Varaždinu in v Zagrebu, bogoslovja v Gradcu, sveč. 1850, kapelan v Ljutomeru in Slivnici, potem gimnazijski učitelj v Mariboru, od l. 1860 kapelan in od l. 1870 župnik pri sv. Barbari v Haložah, državni poslanec, u. 6. jun. 1886 v Ljubljani. — Slovan duhom i telom bavil se je s slovanščino vže dijak, vzlasti bogoslovec, in dal na svetlo:

a) Temelj ruskoga jezika. Za Slovence predelal po Hankovih „Načala“ itd. V Zagrebu 1851. 8. 152.

b) V Zori Razlagovi I. l. 1852 nahaja se (str. 44—57) Erbosajdan. Narodna povest od Božidara Raiča. L. 1853. II. (str. 23—44) Vvod v slovnico vseslavenskiju. — Ciril i Metod prvaja věroučitelja slavenskaja (str. 80—102). Črtica o vseruskoj carevině (v Cirilici str. 153—157). — V „Šolsk. Prijatlu“ l. 1855 n. pr.: Svetovit i Ciril. Radegostov i Perunov pad itd. Prim. „Slov. Bčela“.

c) Novice imajo dokaj spisov njegovih z različnimi podpisi p. R. B., Raičev B., Božidar Raič, Sekolovski, V. (Vrlekov), učenih razprav in dopisov iz Maribora, Haloz, iz Štirskega itd. — L. 1856 str. 102—143 z dostavkom: Pretres „slovenskih beril za 3. in 4., 5. in 6. gimnazijalni razred“, vredjenih po dr. Bleiweis-u in dr. Miklošič-u. Spisal prof. Raič. Vredništvo spremlja spisek z opazko in dostavkom, kjer pravi na pr.: „Vzemši pretres „slov. beril“ v Novice smo berž izzačetka rekli, da mi za svojo stran se ne bomo spuščali v pretres pretresa, ker tako bi ne bilo konca pravde. Dali smo vse, kakor smo prejeli, nadjajoči se, da izvedeni pisatelji, za ktere je sostavek pisan, bojo že sami vedili, kedaj pravo terdi „pretres“, kedaj imajo prav „berila“. . . Ne tajimo, da je res marsikak pogrešek v slov. berilih, saj jih tudi v družih in celó nemških ne manjka. . . Tudi pretresu našega čast. g. pisatelja pomot ne manjka; naj memogredé povemo le nektere itd. (str. 144). — L. 1857 str. 97: Jezikoslovni pomenki. — L. 1859: Neman in Belana. Narodna pripovedka. Balin. Iz Maribora dopis o prihodu domačega vladika. . . Nismo več Sekovščani temoč Labodščani. . . Slovenci podravski in pomurski pozdravljajo novega višega pastirja preč. Slomšekovega Antona Martina 4. kimovca 1859 — pesem čestitka — s podpisom R. B. (v Drobti. l. 1861 str. XV.). — Nek gospod — ? — se v časniku „Tagespost“ 28. kim. ljuti, da se mi podravski in pomurski Slovenci domačega vladika radujemo ter vesele čustva svetu naznanjamo. . . Temu odgovarja v Novic. str. 324 Sekolovski v stvaréh, o kterih se je boril svoj živi dan, v svoji besedi, ktera bodi na primer:

„ . . Pastirstva, ki je ljudem nerazumljivo, še nikoli poštena duša ni zagovarjala. . . Od l. 1849 je bila druga, pa za najnovejše dôbe se je vzpet sprevrglo. Velite, da se je skrbelo za dušno pastirstvo. Dajmo! kako pa more kdo vreden dušen pastir biti, ki samo toliko svoj govor zna, kolikor ga je mati kakih 12 let naučila? Komur je mar, da uspešno deluje v Gospodovi gorici, mu je treba narodni jezik dobro znati. Kdo pa je na to gledal? Branilo se je v semenišču slovenski golčati, in v rednih postavah se nam je bralo, da ne govorimo po našem, izvlasti pri mizi ne „propter urbanitatem!“ Součenci (tudi včasih kdo drugi) so nas slovenski govoreče posmehovali, psovali: „die windischen L. reden schon wieder in ihrer Hundessprache“. To je živa resnica kakor je Bog v nebesih. Kdo nas je branil, kdo zagovarjal? Smo li imeli našince med kanoniki? Odtod prihaja, da še dan današnji imamo duhovnikov, ki namič prav po domače brati ne vedó, ne da bi pridige pravilno spisovati in govoriti znali, kakor se Rešnikovi besedi spodobi; jihove pridige se mi zdijo kor prav tečna hrana v zamazani, gnjusni in nesnažni skledi. Kdo je tega največ kriv? Ne li oni, ki so je pošiljali. Poznam nekega na pol slovenskega duhovnika, ki prišedši iz seminišča na Slovensko je spisaval pridige po nemškem, in prihajal vsak teden v mesto k svoji materi pralji, da mu je poslovenjevala, kar je on nemški spisal; odtod toliko smešnic v pridigah in oznanilih. Še le leta 1849 so si bogoslovci sami sprosil urico vsak teden, da se vadijo v slovenščini. Čigava zasluga je to? Pastirske liste ste nam pošiljali do l. 1849 nemške. Ali tako oče dela s sinovi? Ne, nikdar ne — le očuh s pasterki! — Kako pa se je za učilnice skrbelo? Res jih imamo obilo, pa kako so osnovane (kruto malo jih iznešči)? Kakor

se je od zgori ukazovalo. Učenci dovršivši vsakdanjo šolo ne znajo pisati nemški ne slovenski, ne razumejo knjižice najložejšega obsežka. Je li to naloga narodnih učilnic? Kdo je tega kriv? Ali ni ogledstvo in oni, ki je postavljajo? Toliko se je odonod gledalo na našo omiko. Kakošna je pripravništvo v Mariboru? Piškovega oreha ni vredno. Kako je bila urejena v Gradcu skušnija za naše učnike? O naši slovnici niše ni čmrgnil; vsaki škorenj se ne dá obuti na vsako nogo. Veste li, kak ukaz je slavno ministertvo dalo pred nekimi leti za glavne narodne učilnice gledé na slovenščino? Koliko se ga je spolnilo? Kdo je tega kriv? Se to li pravi za učilnice skrbeti? Tedaj je živa in sveta resnica, kar sem ono pisal, — res res smo v narodnih rečeh pasterki bili! — Ako so slovenski učeni možje sekovskega dela toliko za narodnost delali, da se labodski ne morejo ž njimi meriti, sledi li odtod, da je to zasluga seminiške vzgaje ali višjega vodstva? Nikdar! Zahvaliti se imajo Onemu, od kterega vsa modrost prihaja, in svoji samouki ter neopešani marljivosti. V seminišču so se drugi večkrat jim norca delali oponašaje, da se jim možgani vrtijo, ko so se brez vodnika in učnika trudili, da bi nekda svetemu zvanju zadovolili in narodu koristili^a.

L. 1860 kažejo Novice: Slovenščina in srednje učilišče v Mariboru. Narodne učilnice, kako so bile, in kako bi naj bile. Potnikove misli in opazke hodé iz Maribora po ovinkih v Maribor. — L. 1862: Slava Antonu Martinu Slomšek (Pesem za god 17. pros.). — L. 1865: O slovnici slovensko-nemškem. Od štirske Drave (cf. Danic. str. 199). L. 1867: Beseda o Matici naši. — L. 1868: O slovenskem slovniskem imenstvu. Slovenske učilnice. Govor na taboru v Žavcu. L. 1869: Na slavo vezniku ka itd. itd.

d) Glasnik Slovenski ima l. 1858 zv. II. str. 150—200: Pretres „Slovenskega berila“ za sedmi gimnazijski razred. Izdal Dr. Fr. Miklošič. Spisal Raičev Božidar. Vredništvo pravi: „Po želji pisateljevi razglušamo pričujočo kritiko nespremenjeno, z vsemi lastnijami štajarskega podnarečja; vseh očitkov ali dozdevnih popravkov vendar ne moremo poterditi“. (Gl. tudi Glasnik 1859 str. 98 itd).

e) Naprej l. 1863: Dopis iz Haloz. Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru. I—IX. str. 265—309. Štajarske učilnice (št. 75). Slovenskim dijakom (št. 78). — Slovenec v Celovcu l. 1865—67 ima več njegovih dopisov iz Haloz itd.

f) Narodni Koledar in Letopisi Matice Slovenske l. 1867: Drobtinčica o omiki z ozirom na slovenske učenjake. Modrišče. — L. 1868: Črtice o Prekmurcih in o njihovem govoru. Svoboda. L. 1869. I. Ant. Krempelj (86—94). II. Prekmurski knjižniki in knjige (57—84). L. 1878. II. Staro- in novoslovenske jezikoslovne črtice. III. Oroslav Caf (72—101).

g) Slovanstvo. I. Del. Zal. Matica Slovenska l. 1873. Božidar Raič spisal: Bolgari str. 315—354. (Bivališča. Bivalstvo. Gospodarstvo. Duševne in fizične razmere. Zgodovina. Bolgarski jezik. Bolgarsko slovstvo). — Za „Slovenski Štajer“ je bil obljubil v II. oddelku spisati: VII. Duševne razmere.

h) Slovenski Narod l. 1869: O značaju slovanskega naroda. K. Havliček Borovsky. Životopis in politični nazori. Posebej natisnjen iz Slov. Nar. v Mariboru 1869. 8. 39. — Slovenski slog. — L. 1871: Lat. slov. slovar. L. 1872: Životopisje, o Debeljaku in Kosu, malo razborito, tudi ponatisnjeno v Jurčičevih Listkih I. str. 16—21. — L. 1880: Istranom. O Stanku Vrazu. L. 1881: O Štef. Modrinjaku slavnostni govor itd. itd. (Vid. Slov. Gospodar).

i) Zora I. l. 1872: Jezikoslovne stvari (77—79). Drobtinice (227—229). — Vestnik I. 1873 (str. 20—22): Pajdaš, bér itd. — Dopisoval je i v nemške časnike p. Ost u. West. Zukunft. Südsteierische Post itd. — Jagić. Archiv I. III itd. — Po smrti že ima.

k) Kres l. 1886 jezikoslovne stvari p. str. 362; Kmet; str. 368: Beteg, betež, betežen. Spisal † B. Raič. Drugih napovedovanih rokopisov njegovih doslej še ni bilo na dan. Smrt so naznanjali časniki sploh; posebej gl. Zvon l. 1886 str. 442; Kres str. 287; Slovan št. 13—24 str. 193—379: Božidar Raič a) duhovnik, b) učitelj, c) gostoljub in rodoljub, d) učenjak, e) prvoboritelj, f) politik. Sp. R. A. — Pisal je rajniki slovenski mnogo v bujnem prenakopičenem slogu, v katerem mu ni bil nikdo kos. Jemal je rad besede iz staroslovenščine in drugih jezikov slovanskih, omenil sem v „Slovincu“ 1886 št. 128. V dokaz temu le dva — tri stavke iz „Slov. Narod.“ l. 1869 št. 117 na pr.:

Mila mi mladezen!

Modrica pošilja zlatokrilo rajsko ptico nosečo belo pismice čvrsti in bistri mladezni, vrlim mladencem, prijazno je vabe v svoj glatni vedohram, v svoje vilinsko svetišče, da sladko si počinovši v rahlem naročaji milih roditeljev ali bližnjih sorodnikov, ogrevši in okrepiš se pri domačem ognjišču posvetite odmerjeno dobo zlatega časa jenemu častju, jeni slavni in blagonosni službi, da si nadalje jačite vedični duh, nabirate in jasnite zdrave pojmove, vedrite nazore, gladite govorno in pisno besedo, srčete koristne znanosti in je volite za svoje najiskrenejše ljubice, učite spodobno se klanjati resnici, poštenosti, pravičnosti, npravnosti in čislati umno svobodo, da se vadite pravilno in modro misliti, da množite in krepite ljubezen do svojega naroda, narodnosti in očevine, da si priskrbite pravo in vsestrano omiko, ki je človeku najdragše blago, najvrednejši zaklad na svetu, vzdigajoči zemljana k praumu, — da se spopolnite za dostojne in dične sinove svojega roda in doma itd. — Roditelji so vas naukom poročili, da okrepljeni znanostmi branite zakon in resnico v domovini in odbijate vsako krivico, nikar za to, da sami radi šijak devljete v žuleče igo nasilnega tujenja in grdega mračnjastva, učite se pridno, da bodete neskalska radost in krepilna tolažba iskreno vas ljubečim roditeljem in sorodnikom, rumena zarja, zlata upazen boljše sreče slovenskega naroda, sebi pa plamen: kres nevenljive slave. Duh plamenik in duh modrnik bodita tebi stalna sprevalca in zvesta stražnika na raznih modriščinah! itd.

Andrej Andolšek r. 27. sept. 1827 v Ribnici, maš. 1854, kaplan v Metliki, Velesovem in v Radečah, od l. 1862 misijonar pri sv. Frančišku v Severni Ameriki, u. 24. jun. 1882. Naslednik Fr. Baragi v Metliki in v Ameriki, češ, naj po njegovi „Dušni Paši“ dam i jaz spomenico rojakom, in tako je prišla na svetlo:

Nebeška Mana, ali Molitve Bukve, v katerih se najdejo perserčne molitve, spodbudovne premišljevanja, ginljivi zdihljeji, ljubeznjive pesmi in podučni nauki, ki so tolažilo v britkostih, krepčalo v slabostih, varstvo v skušnjavah, svetilo v zmotnjavah in vodilo po pravim potu v sveti raj. Poleg perviga natisa z naslovom „Zlata krona Mater Božje“ — ki je bila natisnjena z dovoljenjem visokoč. Ljublan. škofijstva. V Ljubljani 1860. 8. 344. Nat. Milic, zal. in prod. Ničman. — V l. razdelku so molitve k Materi Božji in druge razne molitve za vse, kateri želé Boga v duhu in resnici moliti; v 2. pobožnosti o Mariinih praznikih za vse, kateri želé Mater Božjo vredno častiti; v 3. Duhovne vaje za vse, kateri želé prav živeti in srečno umreti itd.

Matija Smolej r. 9. febr. 1829 v Trziču, maš. 1854, kaplanaril v Ajdovici, Šempetru pri Novomestu, na Brdu, v Kranju, Ribnici in Dobropoljih, kjer je u. 15. jul. 1871. Spisoval je slovenskemu ljudstvu jako koristne stvari p. v Drobtinica l. 1861: Cerkvena postna zapoved (str. 225—251). Prava sreča (Basen); l. 1862: Velikonočna pravlica (str. 163—181); l. 1863: Da je le oporoka za čas, za večnost se ne mudí (239—245); l. 1864: Veselice postnega časa (237—248); l. 1869: Log (Pesem) itd. — Zg. Danica l. 1864: Pogovori od spovedi (str. 2—174) in l. 1865: Pogovori od posta (str. 51—264),

kar se oboje nahaja tudi posebej natisnjeno. — Koledarček družbe sv. Mohora l. 1869. kaže povest: Škof in Savoječek (1—7). — Veselice postnega časa sklepa na pr.:

„Tako tedaj glejte se hočemo v tem postnem času veseliti in radovati, in naj se je tudi moj govor čudno zavertil, da zdaj k sklepu vender ravno to nasvetujem, kar se je zdelo, da v začetku zaveržem, namreč: Čujte in molite, postite in premagujte se; vender ostane gotova resnica, da si ravno po ti poti zamoremo preskerbeti prav vesel in zveličansk posten čas; toraj še enkrat: Jejte in pite in nikar ne molčite, bodite veseli in ponočujte; zapravlivosti se vdajte, bodite ponosni in imenitni in za drago obleko skerbite in zadnjič se tudi še razserdite. Storite in ravnajte kakor sem pokazal in nasvetoval in gotovo ne bode vam žal. Premislite, poskusite, storite in usmiljeni Oče nebeški naj da svoj blagoslov“. — In pesmico „Log“ dovršuje:

Priljubljen toraj mili log
Si bil mi že od mladih nog,

Zakaj nikjer ni tak lepó,
Nikjer tak mило in ljubó.

D o p i s i.

Iz Zagreba. Hrvatski učiteljski dom. Z dovoljenjem kr. finančnega ministerstva odložilo se je izigranje loterije za prv. učiteljski dom od 7. septembra na 10. novembra. t. l.

Iz Štajerskega. Za Dolenje Štajersko imenovani so naslednji okrajni nadzorniki: Za okolico Mariborsko, Sentlenarski, Slovenjebistriški in Šmarski okraj Fran Robič, profesor na učiteljski v Mariboru. Za okraje Ptuj, Ormož, Rogatec, Ljutomer in Gorenjo Radgono J. Banner, vodja v Laškem Trgu; za Slovenji Gradec, Marnbreg, Šoštanj in Gornjigrad Ivan Treboj, učitelj v Slovenjem Gradcu; za okolico Celjsko, Laški Trg, Konjice, Bražice, Sevnico in Kozje Blaž Ambrožič, učitelj v Lipnici; za Vransko (šolski okraj) dr. Andrej Vrečko, profesor na gimnaziji v Celji; za mesto Celje J. Levitshnigg, učitelj na vadnici v Mariboru, za Maribor Jurij Kaas, ravnatelj na učiteljski v Mariboru.

Iz Sežane. Vabilo. — »Učiteljsko društvo za Sežanski šol. okraj bode zborovalo dne 13. oktobra t. l. ob 9. uri v Dutovljah. — Dnevni red: 1. Verifikovanje zapisnika minulega zborovanja. — 2. »O rabi prihodnjika« (Predavanje). — 3. »Kmetijstvo v nadaljevalnem tečaju« (Konec). 4. Misli o učitelji (Branje). — 5. Nasveti. — *Odbor.*

Iz Primorskega. (Dalje in konec.) Dragi tovariš! ali si čital užé kaj tacega v kakem slov. spisu? Le primerjaj priznanje, spoštovanje, hvaležnost, plamtečo ljubezen do učiteljstva, ki diha iz tega spisa, iz te knjige, s karikaturami nekaterih naših pisateljev o slov. »šumnoštrih«! In vender ni, da bi se ital. ljud. učiteljstvo postavljalo nam za vzgled. Rekel bi pač lahko še kaj več, a užé takó se nam kaj rada oponaša domišljavost. Zaklical bi rad našim pisateljem z Vodnikom: Prid' zidar se les učit! — Pa pustimo to!

Razen tega je posvetil pisatelj še devet beril izključljivo učiteljstvu. V nekaterih je pisal z neko posebno potankostjo o velikih težavah, s kojimi se mora ljudski učitelj boriti, poučuje mladino. In prav je imel. Učiteljevo delovanje je večinoma prikrito zunanjemu svetu. Kdor ga vidi pri delu, ne zna njegovega truda ceniti, t. j. šolska mladina; a kdor bi utegnil práv soditi o učiteljevi težavni nalogi, vidi ga le pri počitku, zunaj šole, na sprehodu, to so odrasli ljudje. To je tudi menda jeden glavnih razlogov, da ima učiteljstvo v človeštvu toliko krivih sodnikov ter se njegov trud v óbče le z nehvaležnostjo plačuje. Kder pa ni hvaležnosti, ni spoštovanja, ni ljubezni. Da knjiga torej ustreza svojemu namenu, moral je pisatelj najbolje kazati svojemu čitalcu neprijetno stran učiteljevanja. In to je res dosegel. Italijansko učiteljstvo mu bode za to izvestno hvaležno.

In s káko blagočestivostjo govori pisatelj o šoli! Neukemu ljudstvu poklada pisatelj v usta priznalne besede, kot: Živela tudi šola, ki vas dela jedno samo družino! Z uverjajóčimi besedami piše knjiga o veliki potrebi in nepopisljivih koristih šolskega pouka različnih vrst. Zastonj bi iskal primernih besed, da bi tega prepričal čest. bralce »Tovariševe«, to je treba brati. Pisatelju ni šola, kar je še marsikomu: potrebno ali nepotrebno zlo; ón vidi v šoli dar božji, kakor otrok v svojih stariših. »Šola«, govori mati Henrikova, »šola je mati, Henrik moj. Ona te je